

# 1 Een onderzoeksmodel voor praktijkgericht juridisch onderzoek

## 1.1 Inleiding

Dit boek is geschreven voor onderzoekers die een praktijkgericht juridisch onderzoek moeten uitvoeren en een juridisch beroepsproduct moeten maken en die behoefte hebben aan handvatten om deze taken tot een goed einde te brengen. In hoofdstuk 1 wordt in vogelvlucht beschreven wat een praktijkgericht juridisch onderzoek inhoudt, zodat onderzoekers na bestudering van dit hoofdstuk weten wat begeleiders en vakgenoten van hen verwachten. Met deze kennis wordt het voor onderzoekers en begeleiders eenvoudiger om een effectieve en efficiënte begeleiding te realiseren. Vergelijk de begeleiding van een praktijkgericht juridisch onderzoek met die van een voetbalteam. Als voetballers geen weet hebben van het spelmodel dat de coach van hen verwacht, dan vallen veel aanwijzingen tijdens training, voorbespreking en wedstrijd in een zwart gat. Pas als spelers en coach dezelfde voetbaltaal spreken en hetzelfde spelmodel hanteren, kan de begeleiding effectief en efficiënt zijn. Wil dat nu zeggen dat voetballen te leren is uit een boek? Nee, zeker niet, want een boek kan de praktijkervaring nooit vervangen. Kennis van de eigenaardigheden van het spelmodel kan echter wel helpen om een betere voetballer te worden. Op vergelijkbare wijze kan kennis van de eigenaardigheden van het praktijkgericht juridisch onderzoek bijdragen aan de ontwikkeling van de onderzoeker. En daarvoor is hoofdstuk 1 bedoeld: belangrijke methodologische aspecten van praktijkgericht juridisch onderzoek worden uit de doeken gedaan, zodat onderzoekers en begeleiders dezelfde onderzoekstaal kunnen gebruiken. Methodologische aspecten hebben betrekking op de wijze waarop een onderzoek methodisch kan worden aangepakt en verantwoord. En zonder methodische aanpak spreken we niet over onderzoek. Maar een waarschuwing is hier op haar plaats. Beginnende onderzoekers die de onderzoekstaal nog niet kennen, kunnen afgeschrikt worden door de nieuwe en abstracte begrippen die in hoofdstuk 1 worden gebruikt. Laten zij zich daardoor echter niet van de wijs brengen, want net zoals rechtenstudenten al snel gewend raken aan de juridische taal, zo zullen juridische onderzoekers ook snel wennen aan de onderzoekstaal. Bovendien zijn de volgende hoofdstukken minder

theoretisch en meer praktisch van aard, zodat wie de rode draad verliest deze weer kan oppakken in hoofdstuk 2. De theoretische beschrijving in hoofdstuk 1 is echter nodig om het model van een praktijkgericht juridisch onderzoek uit te kunnen leggen en de belangrijke aspecten ervan te kunnen laten zien. Het advies is dan ook om hoofdstuk 1 (en hoofdstuk 9, dat gaat over juridische beroepsproducten) grondig en integraal te bestuderen. Daarmee heeft de onderzoeker voldoende houvast om in de andere hoofdstukken selectiever te werk te gaan en kan hij de aandacht dan vooral richten op de informatie die voor een bepaalde fase van het onderzoek nodig is.<sup>1</sup>

Hoofdstuk 1 begint met een korte uitleg van de begrippen ‘onderzoek’, ‘praktijkgericht’, ‘juridisch’ en ‘praktijk’ (paragraaf 1.2). In de volgende paragraaf wordt uitgelegd dat in een praktijkgericht juridisch onderzoek twee typen vraagstelling dominant zijn: de ‘Mag dat?’-vraagstelling en de ‘Werkt dit?’-vraagstelling. Dit uitgangspunt wordt uitgebreid toegelicht (paragraaf 1.3). De consequentie van dit uitgangspunt is dat in ieder praktijkgericht juridisch onderzoek de onderzoeker twee sporen bewandelt: het spoor van het recht en het spoor van de praktijk. De beide sporen leveren samen de argumenten op die de onderzoeker nodig heeft om een beredeneerd antwoord op de onderzoeksvraag te kunnen geven. Om in één oogopslag een beeld te krijgen van belangrijke aspecten van een praktijkgericht juridisch onderzoek wordt een onderzoeksmodel gepresenteerd (paragraaf 1.4). Vervolgens worden de kennisdoelen in en de doelstelling van een onderzoek besproken (paragraaf 1.5). De onderzoeksstrategieën, de bronnen en de methoden van onderzoek komen daarna aan bod (paragraaf 1.6). In een praktijkgericht onderzoek kan de onafhankelijkheid van de onderzoeker een dilemma opleveren (paragraaf 1.7). De activiteiten die van een onderzoeker worden verwacht, zijn in kaart gebracht (paragraaf 1.8). Tot slot wordt de verdere opbouw van het boek beschreven (paragraaf 1.9).

## 1.2 Begripsbepalingen

In deze paragraaf worden vier begrippen kort toegelicht en afgebakend, om te beginnen het begrip ‘onderzoek’ (paragraaf 1.2.1). Hierna volgt een uitleg van

---

1 Stilzwijgend legt de auteur zich in dit boek neer bij de conventie om de onderzoeker ‘hij’ te noemen, ook al is ‘hij’ in de praktijk vaak een ‘zij’.

de begrippen ‘praktijkgericht onderzoek’ (paragraaf 1.2.2), ‘juridisch onderzoek’ (paragraaf 1.2.3) en ‘praktijk’ (paragraaf 1.2.4).<sup>2</sup>

### 1.2.1 Onderzoek

In het dagelijkse leven zijn mensen regelmatig op zoek naar een antwoord op een vraag. Iemand wil bijvoorbeeld weten hoe laat een trein vertrekt, wat een vliegticket kost, hoe hard hij op een bepaalde weg mag rijden enzovoort. Dat ‘uitzoeken’ wordt ‘onderzoeken’ wanneer men op systematische wijze op zoek gaat naar een geobjectiveerd antwoord op een kennisvraag. In deze omschrijving van onderzoek komen drie aspecten naar voren die om een uitleg vragen: systematisch, geobjectiveerd, kennisvraag.

*Systematisch* onderzoek wil zeggen dat er gewerkt wordt volgens een methode, die vaak vooraf bepaald is en die verantwoord is. Willekeurig surfen op het internet beschouwen we niet als onderzoek, want dat gebeurt niet volgens een bepaalde methode.

*Geobjectiveerd* onderzoek staat voor onafhankelijk, onbevooroordeeld, niet subjectief. Een geobjectiveerd antwoord is bovendien controleerbaar en vakkundig. Een subjectief antwoord daarentegen is een antwoord dat te veel beïnvloed is door eigen gevoel of voorkeur.

Een *kennisvraag* wil zeggen dat het onderzoek betrekking heeft op een weten, een kennen. Tegenover een kennisvraag staat een handelingsvraag, waarvan het antwoord betrekking heeft op een kunnen, een doen. Het antwoord op een handelingsvraag brengt een verandering in de werkelijkheid teweeg, terwijl het antwoord op een kennisvraag dit effect niet heeft. Een voorbeeld om het onderscheid tussen een kennisvraag en een handelingsvraag te verduidelijken. ‘Trouw je met mij?’ is een handelingsvraag. Bij een bevestigend antwoord ontstaan er verwachtingen en gebondenheid over en weer. ‘Wat zijn de voordelen van trouwen?’ is daarentegen een kennisvraag en die kennis brengt geen verandering teweeg in de verhouding tussen de vragensteller en degene die het antwoord geeft. Een ander, meer juridisch, voorbeeld. ‘Accepteer je de leveringsvoorwaarden?’ is een handelingsvraag. Wie ‘ja’ zegt, zit er aan vast, terwijl hij daarvoor niet gebonden was aan de leveringsvoorwaarden. Door het antwoord treedt er dus een verandering op in de werkelijkheid. ‘Zijn de leveringsvoorwaarden geldig?’ is echter een kennisvraag. Om een handelings-

2 Belangrijke begrippen die in dit boek worden gebruikt, zijn terug te vinden via het trefwoordenregister, dat achter in dit boek is opgenomen.

vraag te kunnen beantwoorden is vaak kennis nodig. En als die kennis niet voor het oprapen ligt, dan is er onderzoek nodig, onderzoek dat gericht is op het beantwoorden van een kennisvraag.

### 1.2.2 *Praktijkgericht onderzoek*

In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen theoriegericht en praktijkgericht onderzoek.<sup>3</sup> Bij *theoriegericht* onderzoek heeft de onderzoeker niet een bepaalde toepassing van de kennis voor ogen. De praktische relevantie van de kennis is niet direct van belang. ‘Kennis om de kennis’ is voldoende reden voor een theoriegericht onderzoek. *Praktijkgericht* onderzoek daarentegen is onderzoek waarvan de vraagstelling wordt ingegeven door de beroepspraktijk en waarvan de opgedane kennis een directe bijdrage kan leveren aan de oplossing van een handelingsprobleem in die beroepspraktijk. Een handelingsprobleem wordt ook wel een ‘*wat te doen?*’-probleem genoemd. Maar let wel, het onderzoek is niet gericht op de directe oplossing van het praktische ‘*wat te doen?*’-probleem, maar op de *bijdrage* aan de oplossing, en die bijdrage wordt geleverd in de vorm van kennis. De eis van praktische bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten speelt bij praktijkgericht onderzoek dan ook een grotere rol dan bij theoriegericht onderzoek.

### 1.2.3 *Juridisch onderzoek*

*Wetenschappelijk* onderzoek is gericht op het genereren van kennis die *nieuw* is voor de wereld, bijvoorbeeld een nieuwe theorie of een nieuw model. In het rechtswetenschappelijk domein valt daarbij te denken aan de ontwikkeling of de verfijning van de doctrine, dat wil zeggen een algemeen juridisch leerstuk over bijvoorbeeld opzet, aansprakelijkheid, vermogen, legaliteit enzovoort. Voor de ontwikkeling van deze nieuwe kennis is reflectie op de normatieve vraag naar ‘wat het recht behoort te zijn’ niet alleen wenselijk, maar zelfs noodzakelijk.<sup>4</sup>

Bij *juridisch* onderzoek gaat het om het toepassen van *bestaande* kennis en daarom wordt dit ook wel toegepast onderzoek genoemd. In een juridisch onderzoek wordt het geldend recht bijvoorbeeld toegepast op een praktijk-situatie om te beoordelen of de praktijk wel of niet in overeenstemming (te

---

3 Zie bijvoorbeeld P. Verschuren, *Praktijkgericht onderzoek. Ontwerp van organisatie- en beleidsonderzoek*, Amsterdam: Boom academic 2009, p. 11.

4 J.M. Smits, *The Mind and Method of the Legal Academic*, Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing 2012, p. 7.

brengen) is met het recht. Of, een ander voorbeeld, bestaande kennis van de praktijk wordt toegepast bij de beoordeling van de werking van een juridische maatregel. Bij juridisch onderzoek is het niet de ambitie van de onderzoeker om een nieuwe theorie te ontwikkelen, maar om het geldend recht of de bestaande praktijkkennis toe te passen.

Een praktijkjurist is bij een juridisch onderzoek veel meer *gebonden aan het geldend recht* dan een rechtswetenschapper bij rechtswetenschappelijk onderzoek.<sup>5</sup> De praktijkgerichte juridische onderzoeker richt zich op het beschrijven, toepassen, interpreteren en systematiseren van het geldend recht. Hij zoekt het antwoord op de aan hem voorgelegde vraag in de rechtsbronnen die samen het geldend recht vormen. Hij zal deze rechtsbronnen interpreteren binnen de kaders van het geldend recht en volgens de gangbare interpretatiemethoden. Rechtswetenschappelijk onderzoek kan zich daarentegen ook richten op het verklaren, evalueren of verbeteren van het geldend recht. De rechtswetenschapper moet daartoe ook ander materiaal verzamelen en raadplegen dan de bronnen die het geldend recht vertegenwoordigen. Hij is in veel mindere mate gebonden aan het geldend recht dan de praktijkjurist.

Het onderscheid juridisch – rechtswetenschappelijk loopt niet parallel aan het onderscheid praktijkgericht – theoriegericht. Praktijkgericht onderzoek kan immers zowel fundamenteel als toegepast onderzoek zijn.<sup>6</sup> De gerichtheid op mogelijke oplossingen van een handelingsprobleem laat namelijk onverlet dat praktijkgericht onderzoek een groot effect kan hebben op fundamentele theorievorming. Zo kan bijvoorbeeld een onderzoek naar de wijze waarop het medische beoordelingstraject in letselschadezaken verbeterd zou kunnen worden door bepaalde protocollen, van invloed zijn op de theorievorming over private regulering.<sup>7</sup>

Rechtswetenschappelijk onderzoek wordt met name verricht aan de universiteiten. Juridisch onderzoek wordt verricht aan hogescholen, maar ook aan universiteiten en buiten het onderwijs.

---

5 G. van Dijck, M. Snel & T. van Golen, *Methoden van rechtswetenschappelijk onderzoek*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 11.

6 Verschuren 2009, p. 29.

7 A. Wilken, *Het medisch beoordelingstraject bij letselschade. Verslag van een juridisch handelingsonderzoek* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2015.